

УДК 37.036:7.044

Семергей Н. В., Тевікова О. В.

ТРАДИЦІЇ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-РЕТРОСПЕКТИВНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

А Представлений ретроспективний аналіз процесу естетичного виховання в Україні; окреслені історичні етапи використання мистецтва в навчальних закладах. Автори акцентують увагу на формах і методах естетичного виховання молоді в університетах України XIX ст.

Ключові слова: естетичне виховання, ретроспективний аналіз, мистецтво, університетська освіта XIX ст., естетизація навчально-виховного процесу.

Актуальність проблеми. На сучасному етапі розвитку української державності та реформування вітчизняної системи освіти актуальності набуває проблема відродження культурного й духовно-творчого потенціалу українського народу. Значну роль у цьому процесі відіграє естетичне виховання молоді, оскільки воно сприяє засвоєнню, збереженню та збагаченню національних культурних традицій і загальнолюдських цінностей.

Нині інтерпретація проблеми естетичного виховання вимагає врахування певних моментів, без яких неможлива повноцінна робота в цій галузі. В першу чергу вони пов'язані зі зміною парадигми, що відбулася на рівні свідомості сучасної молоді: суспільно-політичні катаклізми, тотальна модернізація та технологізація життя, що породжують небезпеку духовно-естетичного вакууму в суспільстві. Саме тому XXI ст. активізує проблему естетичного виховання, успішне розв'язання якої передбачає звернення до естетико-мистецького дискурсу України. Суттєвим напрямом переорієнтації усталених поглядів, джерелом збагачення теорії і практики естетичного виховання у ВНЗ є ґрунтовне вивчення і творче осмислення із сучасних позицій історичного досвіду вітчизняних закладів освіти. Історичний підхід до вирішення цієї проблеми дозволяє глибше розуміти закономірності поступу цього явища, його стану та напрямів подальшого вдосконалення.

Аналіз наукових досліджень. Проблема естетичного виховання була й залишається в центрі уваги науковців минулого і сучасного періоду. Філософські проблеми естетичного виховання особистості досліджували В. Кудін, Л. Левчук, Ж. Маценко, О. Семашко, загальнопедагогічні та психологічні – Т. Аболіна, О. Дем'янчук, І. Зязюн, Л. Коваль, Л. Масол, Н. Миропольська. Естетичне виховання у вищій школі вивчали А. Алексюк, О. Рудницька, Г. Падалка, В. Кудін, Г. Кутузова, М. Лещенко, С. Мельничук, Б. Шляхов, О. Щолокова й ін. Характерною ознакою сучасних зарубіжних досліджень є орієнтація на виховання особистості з усталеним естетичним світоглядом на основі загальнолюдських цінностей і пріоритетів (Д. Брунер, Р. Скратон, Дж. Веллей, Е. Вебб, Т. Пейтмен й ін.).

Проблеми естетичного виховання в культурно-істо-

ричній динаміці були предметом уваги багатьох дослідників (С. Мельничук, О. Цвігун, Т. Танько, О. Кравчук, М. Маріо та ін.). Цілісний аналіз проблеми естетичної підготовки студентів – майбутніх учителів – у Харківському університеті в другій половині XIX – на початку XX століття зроблено в науковому дослідженні О. Шумської «Естетична підготовка майбутніх учителів у Харківському університеті (друга половина XIX – початок XX ст.)». Ретроспективний аналіз генези естетичного виховання учнівської молоді в полікультурному просторі на західноукраїнських землях здійснено в дисертації В. Городиської «Естетичне виховання учнівської молоді в системі освіти на західноукраїнських землях (др. пол. XIX – поч. XX ст.)».

Зважаючи на попередній історіографічний доробок, соціально-освітню значущість проблеми, ставимо за **мету** дослідити й узагальнити теоретичні надбання і практичний досвід естетичного виховання молоді, виявити особливості використання мистецтва в навчальних закладах України в різні історичні епохи.

Виклад основного матеріалу. Фактично кожний історичний період в історії України так чи інакше пов'язаний з проблемою естетичного виховання. Традиції використання мистецтва як засобу загальної та педагогічної освіти започаткувалися ще в церковно-приходських школах, із часів виникнення на українській землі церков і монастирів. В епоху етнічної консолідації українського народу роль захисника українських національних інтересів беруть на себе братства – громадські організації православного люду, до складу яких входили шляхтичі, вчителі, письменники, вчені, митці та представники інших верств міського населення. На свої кошти вони відкривали школи з українською мовою навчання, вчителі яких піклувалися не лише про освіту, а й про виховання учнів, прищеплювали їм почуття любові до свого народу й вітчизни. Головним засобом естетичного виховання в братських школах був церковний спів. Історичні факти свідчать, що від учнів вимагалось не лише гарно співати, а й знати теорію, нотну грамоту, основи диригування та композиції [11, с.113].

Кращі надбання братських шкіл використовувалися в Києво-Могилянській академії, що органічно поєдну-

вала освітню діяльність із естетичним удосконаленням особистості та являла собою яскраву модель зв'язку педагогіки й естетики. Викладачі Академії знайомили своїх учнів із чарівним світом мистецтва, формували емоційно-виразну особистість, яка вмiла яскраво виявляти свою естетичну індивідуальність у житті та діяльності. Тут виникла своєрідна художня школа, що визначила майбутню долю багатьох її вихованців. Високого рівня досягла й музична культура. Про це свiдчить той факт, що вихованців Академії запрошували в хорові капели України та Росії, більшість із них працювала за кордоном.

Своєрідні технології естетичного виховання репрезентують навчальні заклади ХІХ ст. Центром освіти стають університети: Харківський, Київський, Одеський, у яких викладаються такі предмети мистецтва, як музика, малювання, танці, ставляться театральні спектаклі.

Створення першого університету відбулося в Харкові з ініціативи секретаря головного управління училищ Міністерства народної освіти В. Н. Каразіна. Ще до відкриття університету, 11 серпня 1802 року, виступаючи перед харківським дворянством, учений, меценат Каразін красномовно проголосив: «Так, я наважуюся думати, що губернія наша покликана розлити довкола себе почуття витонченості та просвіти. Вона може бути для Росії тим, що Стародавні Афіни для Греції» [2, с. 126]. Згадка про Грецію була не ефективним мовним зворотом, а мала глибокий зміст. На думку Василя Назаровича, Харківський університет мав стати всеохоплюючим вищим навчальним закладом, і грецькі гімназії були для нього взірцем. В. Н. Каразін також сподівався відкрити академію мистецтв при університеті, тому вже 1804 р., за рік до відкриття університету, придбав колекцію гравюр академіка Ф. Аделунга. У подальшому вона стала тим фундаментом, на якому вивчалася історія мистецтв, прищеплювалося студентам і викладачам почуття прекрасного, бажання жити і творити за законами краси.

З часу свого заснування університет мав чотири відділення, які поступово було перетворено на чотири основні факультети: історико-філологічний, фізико-математичний, юридичний і медичний. 1812 року в університеті для вступу в різні звання державної служби і до «вчительської діяльності» готувалося 118 осіб [4, с. 22].

У 1834 р. відбулося офіційне відкриття Київського університету Св. Володимира. Спочатку в університеті функціонували тільки філософський та юридичний факультет, пізніше було відкрито медичний.

Згідно зі Статутом 1804 року при університетах були створені закриті трирічні педагогічні інститути: у 1811 р. – при Харківському, у 1834 – при Київському. За Статутом вони вважалися відділеннями університетів. Усі студенти університету протягом трьох років слухали певний цикл предметів, після чого переходили в головні відділення наук відповідно до їхнього майбутнього стану. Студенти, які готували себе до педагогічної діяльності, вступали до педагогічного інституту. Професори університету повинні були присвячувати одну годину на тиждень для «особливого наставлення учительських кадрів» [8, с. 11]. Окрім університетського лекційного, зокрема теоретичних курсів педагогіки й дидактики, студенти педагогічних інститутів повинні були пройти практичний курс педагогіки, писати твори й оповідання, читати пробні лекції, брати участь у диспутах, «класичних бесідах», а також під керівництвом професора університету давати пробні уроки в середніх закладах освіти та активно їх обговорювати.

У 1850 р. Імператорським указом при університетах

були засновані кафедри педагогіки для теоретичної і практичної підготовки студентів до вчительського звання [12, с. 1026]. На історико-філологічному факультеті Харківського університету відкриття кафедри педагогіки відбулося в 1852 р., її першим завідувачем став професор М. О. Лавровський. Він читав курси «Дидактика», «Теорія виховання», «Історія педагогіки» і окремі методики. У загальному розділі «Теорії виховання» викладач висвітлював мету, методи та засоби виховання; до часткових питань відносив фізичне, моральне й естетичне виховання [4, с. 106].

Безумовно, наявність курсу педагогіки у змістовному компоненті університетської освіти давала можливість студентам ознайомитися з принципами й головними елементами системи естетичного виховання.

Естетичне виховання студентів відбувалося і під час викладання курсів поетики і риторики. Перший ректор Харківського університету, професор поетики і риторики І. С. Ризький намагався донести до студентів основні положення естетики. І навіть після його смерті, за його посібниками «Досвід риторики», «Введення у коло словесності», «Наука віршування» читали лекції І. Срезневський, Д. Борзенко та ін. Учень І. С. Ризького, професор А. Архангельський, вважав, що естетичне виховання відбувається не тільки під час викладання гуманітарних, але й точних наук [5, с. 118].

Особлива увага естетичному вихованню студентів університетів приділялася під час викладання предметів естетичного циклу. Якщо відповідно до Статуту 1804 року університети у своєму штаті мали трьох учителів «вільних мистецтв», то Статут 1835 року дозволяв викладання малювання, музики, фехтування, мистецтва танцю і верхової їзди.

Університети, організовуючи викладання мистецтв, повинні були піклуватися про наочні навчальні посібники. Оскільки на це виділялося мало коштів, то досить часто кабінет малювання та живопису, а пізніше Музей красних мистецтв, поповнювалися за рахунок пожертвувань. Наприклад, у 1857–1858 рр. І. Є. Бецький подарував Харківському університету 543 картини, які він придбав в Італії. В історії вітчизняної культури І. Є. Бецький й відомий як видавець альманаху «Молодик». Однак, крім літературного таланту, він мав ще мистецький смак та чуття. І. Є. Бецький часто бував за кордоном, відвідав Німеччину, Італію, Чехословаччину, Францію. Більше часу він проводив у Флоренції, де зібрав цілу колекцію італійського живопису. Відсилаючи колекцію до Харківського університету, колишній його випускник І. Є. Бецький писав, що «відправляє її для класу малювання. І якщо такого немає, то потрібно його утворити, адже малоросіянину суджено стати великим на ґрунті мистецтва» [1, с. 840].

У 1873 р. Музей красних мистецтв згідно із заповітом А. М. Алферова отримав 50 картин, 4 папки з акварелями й малюнками ХVІІІ та ХІХ ст., велике зібрання гравюр, бібліотеку. Отже, завдяки численним жертвуванням колекція університетського музею набула різноманітного характеру за видами, жанрами й техніками. Зазначимо, що з колекціями музею працювали не тільки студенти університету, але й мешканці Харкова мали можливість ознайомитися з творами мистецтв. Відомо, що в неділю музей відвідували від 442 до 1300 осіб на рік [1, с. 644].

Свою художню колекцію мав і університет Св. Володимира. Вона складалася з трьох відділів: живописного (856 експонатів), скульптурного (448), граверного (1177). Колекція класу для малювання, який пізніше було перетворено на Музей красних мистецтв, постійно по-

повнювалася. Так, у 80-х роках XIX ст. бібліотека музею нараховувала 500 праць з теорії та історії мистецтв. З педагогічною метою використовувалися: омографічні картини, на яких зображені різні епохи і стилі архітектури, копії з картин великих митців, починаючи з XIV ст., гравюри російських майстрів XVIII і XIX ст. [6, с. 71].

Таким чином, в університетах виник своєрідний естетичний центр, де проводили свої заняття викладачі, які вважали за необхідне розвинути естетичний смак студентів, сформувані їхній естетичний ідеал, розвинути художню здібності, ознайомити з теорією та історією мистецтв.

В архівних документах знайдено матеріали, що свідчать про високий рівень організації музично-естетичного виховання в Імператорських університетах першої половини XIX ст. І якщо студенти Київського університету перевагу надавали хореографічному мистецтву, то в Харківському університеті музичні заняття були поставлені цілком серйозно й забезпечували відмінний результат. Цього досягли, по-перше, завдяки музично обдарованому Івану Вітковському, який прослужив в університеті з дня його заснування до 1830 року і, по-друге, завдяки Івану Лозинському, прекрасному педагогу, що працював сумлінно й самовіддано. І. Вітковському пощастило відразу організувати гарний музичний клас, що поступово було перетворено на цілу музичну школу, в якій у 20-х роках налічувалося 60 учнів. Заняття проводили двічі на тиждень, студенти мали можливість вивчати музику, як вокальну, так й інструментальну, супроводжуючи це ще й музично-теоретичними заняттями [9, с. 85].

Талановиті педагоги виховували смаки студентів на високохудожніх творах, уміло добираючи симфонічний репертуар для класних занять. Списки нот, подані обома вчителями в нотну бібліотеку університету, висвітлюють питання про репертуар, який розучувався в музичному класі. У другій половині 20-х років до нотної бібліотеки університету надійшли, крім раніше придбаних творів Шпора, Крейцера, Вітті, також увертюри Моцарта, симфонія Бетховена, увертюри Вебера та Россіні, ораторії Лейдесдорфа, концерти Роде й низка інших творів [там само, с. 90].

На жаль, Університетським Статутом 1863 р. було відмінено уроки мистецтв і введено на історико-філологічних факультетах університетів кафедри теорії та історії мистецтв. Однак у більшості університетів кафедра залишалася вільною. Так, у Новоросійському університеті, урочисте відкриття якого відбулося 1865 року, читати лекції з історії мистецтв тільки у 1871 році став Н. П. Кондаков. Студенти університету під час опанування знань із цієї дисципліни користувалися фондами Музею мистецтв, який хоча й не мав такої довгої історії, як музеї інших університетів, проте міг пишатися своїми експонатами. У 1867 році Айвазовський спеціально для музею написав картину «Пушкін на березі моря», у 1869 році Маркузен подарував 5 картин, які він придбав в Італії та Німеччині. До колекції музею входили прекрасні полотна Шишкіна, Дубовського, акварелі Де-Вільє, Красовського та інших художників [3, с. 215].

Однією з форм естетичного виховання студентів університетів було проведення щорічних урочистих актів, до програми яких входили промови викладачів, що перемежовувалися з виступами студентського хору чи оркестру. Найкращих студентів нагороджували медалями за успішність. Після урочистої частини присутні могли ознайомитися з роботами студентів класу для малювання. Естетичну спрямованість мали і промови професорів. Наприклад, на урочистому зібранні імпе-

раторського Харківського університету 30 серпня 1843 року виступив професор А. Метлинський з промовою «Про істинне значення поезії», в якій намагався піднести поезію над усіма видами мистецтва [10, с. 11]. Звичайно, що урочистість такого дня впливала на естетичні почуття студентської молоді й гостей, залишала в них незабутні враження. Студенти заздалегідь готувалися до цих подій: розучували музичні твори для оркестру й хору, підбирали твори живопису для виставки. Отже, урочисті зібрання були своєрідною яскравою формою підбиття підсумків не тільки навчальної, але й творчої діяльності студентів і викладачів університетів.

Проте вирішальний вплив на естетичний розвиток студентської молоді мала особистість викладача. Зазвичай, це були високоосвічені, художньо обдаровані люди, які прекрасно володіли мистецтвом усного мовлення, перетворювали кожну лекцію в театр живого слова. Історик Київського університету В. Шульгін згадує, що М. Максимович, перший ректор університету, «як викладач захоплював молодь». Автори монографії «Михайло Максимович: життя і діяльність» (1804–1845) реконструювали одну з його лекцій, де знаходимо цікаві настанови для студентів: «Изучать само искусство, изучать писателей, писать самому» або: «Словесность есть особый мир, который надобно изучать, в котором надо обжиться и в котором нельзя ничего решать с высоты общей мысли – поблекнет и потускнеет красота» [7, с. 172].

Отже, естетичне виховання студентської молоді в університетах XIX ст. успішно здійснювалося за рахунок функціонування продуманої системи педагогічного впливу, який реалізовувався в процесі лекційних і позааудиторних занять. Єдність теорії і практики естетичного розвитку студентів забезпечувалася високою професійною культурою професорсько-викладацького складу. Актуальними до нашого часу є переконання видатних науковців минулих століть про значення мистецтва, його естетико-педагогічного потенціалу в системі освіти й виховання.

Підготовка вчителів до естетичного виховання як специфічний компонент педагогічної освіти була започаткована в педагогічних семінаріях, до навчальних планів яких входили співи, гра на музичних інструментах і малювання. Учні третього класу, вивчаючи педагогіку, знайомилися з такими поняттями як естетичні почуття, здібності, особлива увага приділялася і методиці естетико-виховної діяльності в школі.

Формування естетичної культури семінаристів здійснювалося в основному засобами музики та хорового співу. Українські педагоги XIX – початку XX ст. називали музику й спів «найсильнішими агентами у пробудженні душевного життя людини». Включаючи співи до кола обов'язкових предметів, розглядали їх як засіб виховання релігійних, моральних, громадянських, національно-патріотичних і, звичайно, естетичних почуттів. Співи в семінаріях викладалися дві години на тиждень. Метою викладання цієї дисципліни, зазначалося у програмі, був розвиток музичних здібностей вихованців. Рівень їхньої виконавчої майстерності повинен був уможливлувати керівництво вокальною діяльністю учнів, а також організацію хорових колективів для різних вікових груп. Семінаристи вивчали вокальну, інструментальну, духовну і світську музику. Особлива увага зверталася і на методику викладання музики в школі, про що свідчить перелік тем, запропонованих для вивчення: мета викладання співів у народній школі, значення співів у справі виховання дітей, погляд греків на функції музики у формуванні особистості, вплив співу на фізичний розвиток

дитини, народні пісні, методи викладання співів (синтетичний, аналітичний і аналітико-синтетичний), перші уроки в школі, роль музичних інструментів, розвиток голосу і слуху, правильного дихання [14, арк. 86].

До обов'язкових предметів, що вивчалися в семінарії, належало й малювання, яке, на жаль, викладалося за програмами, що не відповідали вимогам часу. Про це свідчать численні намагання викладачів семінарій, педагогічних інститутів, міських училищ розробити альтернативні програми з цієї дисципліни. В архівних документах віднайдено пояснювальну записку до програми з малювання, розробленої викладачами двокласних міських училищ, в якій зазначалося, що вчитель малювання повинен пробудити в душі дитини естетичне почуття, розвинути естетичний смак, спрямувати увагу на красу навколишнього середовища, а навчання художнім технікам повинно носити підпорядкований характер [14, арк. 159].

Аналіз урядових документів, наукових праць видатних педагогів, діячів освіти і культури показав, що в 20-ті роки ХХ ст. у зв'язку з відродженням в Україні національної освіти в педагогічних закладах особлива увага приділялася формуванню естетичного світогляду майбутніх фахівців, підготовки їх до естетико-виховної діяльності в різних типах навчальних закладів. Педагогіка цього часу перебувала на шляху пошуків і досліджень змісту естетичного виховання, його методів і засобів, розроблення інноваційної моделі підготовки вчителя до естетичного виховання. У цій сфері плідно працювали Я. Мамонтов, Ф. Шміт, С. Ананьїн, К. Стеценко. Особливої уваги заслуговує педагогічний доробок Я. Мамонтова, який, працюючи професором Харківського інституту народної освіти, читав курс «Основи естетичного виховання». Головне його завдання він вбачав у підготовці естетично розвинутих майбутніх педагогів, здатних залучити кожну дитину до світу прекрасного. Талановитий педагог впровадив у життя новаторські методи формування естетичної культури особистості: метод практичного й теоретичного студіювання мистецтва, метод розвитку мистецької самодіяльності, метод утворення мистецького оточення, художньо-дидактичний метод [13].

Висновки. Проведене ретроспективне дослідження засвідчило, що проблема естетичного виховання молоді

в Україні має глибоке історичне коріння. Педагогічно цінні ідеї минулого можуть збагатити сучасну естетико-педагогічну теорію і практику, а саме: широке застосування різновидів мистецтва в педагогічному процесі, використання естетико-виховних можливостей соціокультурного середовища, естетизація навчально-виховного процесу, вимоги до естетичної підготовки педагога.

В умовах розбудови нової освітньо-виховної парадигми наріжним принципом, що має визначити пріоритетні напрями естетичного виховання, повинно стати врахування кращого культурно-мистецького досвіду, його коректне використання в межах принципово нового періоду історії. Саме цей підхід сприятиме формуванню творчо активної особистості, здатної повноцінно сприймати прекрасне, гармонійне, досконале в житті, природі, мистецтві, жити і творити за законами краси.

Список використаних джерел

1. Багалай, Д. И. История города Харькова за 250 лет его существования. Историческая монография в 2-х томах. – Т. 2 (XIX – начало XX века) / Д. И. Багалай, Д. П. Миллер. – Харьков : Типография и литография М. Зильберг и С-вья, 1912. – 973 с.
2. Данилевский, Г.П. Украинская старина. Материалы по истории украинской литературы и народного образования / Г.П. Данилевский. – Харьков : Изд-е Залемана, 1866. – 404 с.
3. Двадцатилетие императорского Новороссийского университета. – Одесса: Экономическая типография. 1890. – 944 с.
4. Дем'яненко, Н. М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX – перша третина ХХ ст.) : монографія / Н. М. Дем'яненко. – Київ : ІЗМН, 1998. – 328 с.
5. Ивань, И. В. Очерк развития эстетической мысли Украины / И. В. Ивань. – Москва : Искусство, 1981. – 423 с.
6. Историко-статистические записки об учёных и учебно-вспомогательных учреждениях императорского университета Св. Владимира (1834–1884) / Под ред. проф. В.С. Иконникова. – Киев : Типография императорского университета Св. Владимира, 1884. – 416 с.
7. Короткий, В. А. Михайло Максимович та освітні практики на Правобережній Україні в першій половині ХІХ століття / В. А. Короткий, С. Г. Біленький. – К.: Київ.ун-т. ім. Т. Шевченка, 1999. – 388 с.
8. Майборода, В. К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917 – 1985) / В. К. Майборода. – Київ : Либідь, 1992. – 196 с.
9. Миклашевський, І. М. Музична і театральна культура Харкова кінця ХVІІІ – першої половини ХІХ ст. / І. М. Миклашевський. – Київ : Наукова думка, 1967. – 160 с.
10. Речи, произнесённые в торжественном собрании императорского Харьковского университета 30 августа 1843 года. – Харьков : Университетская типография, 1845. – 141 с.
11. Рудницька, О. П. Основи викладання мистецьких дисциплін / О. П. Рудницька. – Київ : АПН України. – 183 с.
12. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. – Том 2. – Отделение 2 (1840–1855). – СПб : типография императорской академии наук, 1864. – 1351 с.
13. Семергей, Н. В. Художньо-дидактичний метод у педагогічній діяльності викладача вищої школи / Н. В. Семергей // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. праць. Ч. 2 / ред. кол.: [В. Г. Кремень, Л. Л. Товаянський, О. Г. Романовський]; МОН України; Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». – Харків, 2002. – С. 399–404.
14. Центральный державный историчный архив Украины. – Ф. 707. – Оп. 229. – Спр.174. – Арк. 159.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 24.04.2016

Семергей Н. В., Тевикова О. В. Традиции эстетического воспитания в Украине: историко-ретроспективное исследование.

А Представлен ретроспективный анализ процесса эстетического воспитания в Украине; очерчены исторические этапы использования искусства в учебных заведениях. Авторы акцентируют внимание на формах и методах эстетического воспитания молодежи в университетах Украины XIX в.

Ключевые слова: эстетическое воспитание, ретроспективный анализ, искусство, университетское образование XIX в., эстетизация учебно-воспитательного процесса.

Semerger N. V., Tevikova O. V. The traditions of aesthetic education in Ukraine: historical and retrospective research.

S This article presents a retrospective analysis of the aesthetic education process in Ukraine. It shows historical stages of art using in educational institutions. The authors focus attention on forms and methods of aesthetic education of youth in the Ukrainian universities of the 19th century.

Key words: aesthetic education, the retrospective analysis, art, university education of the 19th century, the aesthetic qualities of the educational process.